

JUSLIŠKUMO SAMPRATOS TRANSFORMACIJOS ŠIUOLAIKINĖJE FENOMENOLOGIJOJE

Dalius Jonkus

Vytauto Didžiojo universiteto
Filosofijos katedra
Donelaičio g. 52, LT-44261 Kaunas
El. paštas: phenolt@yahoo.com

Klausimas apie transcendenciją šiuolaikinės fenomenologijos diskusijose susiejamas su klausimu apie jusliškumą. Jutimai tradiciškai suvokiami kaip išorybės ir vidujybės tarpininkai. Nagrinėdamas objekto duotį patirtyje Edmundas Husserlis įsteigia materijos ir formos perskyrą. Grynieji išpūdžiai pateikiami kaip tokia pirminė patyrimo medžiaga, kuri tampa prasminga tiksliai per intencionalų formavimą. Michelis Henry supriešina materialią ir intencionalią fenomenologiją. Jis siekia parodyti, jog be grynujų išpūdžių analizės nebūtų galima ir intencionali fenomenologija. Henry mano, kad Husserlis aiškiai neatsako į klausimą apie juslinės materijos ir intencionalios formos santykį. Be to, jis teigia, jog Husserlis šį santykį interpretuoja pripažindamas intencionalios formos pirmenybę. Taigi Henry siekia reabilituoti materialinę fenomenologiją, nes būtent joje t. y. juslinėje materijoje, kaip tik ir glūdi, jo manymu, bet kokios pirminės duoties paslaptis. Šis posūkis į materialią fenomenologiją reabilituoja „gyvenimo imanencijos“ filosofiją. Tačiau Wilhelmo Schapo, Martino Heideggerio ir Maurice'o Merleau-Ponty pateikti fenomenologiniai aprašymai parodo, kad jusliškumas yra ne imanencijos ir transcendencijos tarpininkas, bet tokia transcendentali empirijos plotmė, kurią įmanoma aprašyti tik atmetant grynujų išpūdžių sampratą.

Pagrindiniai žodžiai: hiletiniai duomenys, intencionali forma, jusliškumas, fenomenologija.

Jusliškos materijos ir formos perskyros reikšmė

Kodėl Husserlis skiria juslinę medžiagą (*hyle*) ir intencionalią formą (*morfe*)? Aprašydamas objekto duotį sąmonėje ir tai, per kokius aktus tokia duotis išgyvenama, Husserlis teigia, kad ne visa duotis yra įsisąmoninama vienodai. Todėl *hyle* yra suprantama kaip juslinė medžiaga, kuri sudaro patirties duoties pasyviąją pusę, tuos juslinius duomenis, kuriems suteikiama prasminga forma. Husserlis dar „Loginiuose tyrinėjimuose“ siekė atskirti „pirminius turinius“ ir intencionalius išgyvenimus (Husserl 1968: 37). Pirmuosius jis vadina „jusliniais išgyvenimais“, „jutimų turiniais“, tai yra

spalvų, skonių, garsų duomenys, jusliniai malonumo, skausmo, kutenimo ar net troškimų duomenys. Šie jusliniai komponentai aptinkami platesniame intencionalių išgyvenimų kaip visumų kontekste

Juslinė medžiaga (*hyle*) įkūnija objektyviąją išgyvenimų plotmę, nes ji nėra totaliai priklausoma nuo intencionalių išgyvenimų. Tačiau ši juslinė medžiaga taip pat nėra kažkas realu, kas yra anapus subjektyvumo. Kita vertus, Husserlis įvesdamas *hyle* ir *morfe* perskyrą dar apeliuoja į neišplėtotą intencionalumo sampratą, kai šalia intencionalių išgyvenimų yra pripažįstami neintencionalūs. Hiletinė, jusliškoji ir jausminė išgyvenimų dalis nurodo, kad ne visi

išgyvenimai yra sąmoningi ir įsisąmoninti. Daugelis troškimų ir nuotaikų nėra sąmoningi tikslų siekiniai, bet tai nereiškia, kad juos galima paaiškinti natūraliomis instinktų priežastimis. Kaip jau minėjau, šią *hyle* ir *morfe* perskyrą galima laikyti neišplėtotu arba pereinamuoju intencionalumo variantu, nes vėliau įvesdamas noemos ir noezės koreliaciją kaip pagrindinę intencionalaus gyvenimo koreliaciją Husserlis šios perskyros nebenaudoja.

Reikia pasakyti, jog Husserlis iš pat pradžių pabrėžia intencionalių išgyvenimų pirmumą bet kokių juslinių duomenų atžvilgiu. Tiksliau jusliniai ar jausminiai duomenys aptinkami įprasminančiame intencionalių išgyvenimų kontekste. Jei aš skiriu pakylėtą nuotaiką, nuo prislėgtos, simpatišką žmogų nuo nesimpatiško, tai reiškia, kad šie jusliniai duomenys yra suvokiami intencionalių išgyvenimų visumoje kaip prasmingi. Šie išgyvenimai motyvuojami mano gyvenimo siekių ir tikslų visumoje, o ne redukuojami į biologines ar chemines priežastis.

Klausimas, kurį Husserlis iškelia, bet į kurį galutinai neatsako, yra toks: ar šiems jusliniams duomenims yra būdingas vidinis sąmoningumas, t. y. ar jiems būdingas savęs įprasminimo siekis, ar jis ateina iš šalies, iš kito, intencionalaus išgyvenimo sluoksnio, kuris ir suteikia pirmiesiems prasmingą formą? (Husserl 1950: 192).

Ar galima materialioji fenomenologija?

Prancūzų filosofas Michelis Henry iškelia klausimą apie materialiosios fenomenologijos galimybę. Tai klausimas apie tai, kuri iš dviejų fenomenologijų – hiletinė ar intencionaliosios sąmonės – yra svarbesnė? Henry mano, kad Husserlis aiškiai neatsako

į klausimą apie juslinės materijos ir intencionalios formos santykį. Be to, jis teigia, jog Husserlis šį santykį interpretuoja pripažindamas intencionalios formos pirmenybę. Taigi Henry siekia reabilituoti materialinę fenomenologiją, nes būtent joje, t. y. juslinėje materijoje, kaip tik ir glūdi, jo manymu, bet kokios pirminės duoties paslaptis. Henry manymu, patirties materija yra gryni jutimai: juslinė spalva, grynas garso išpūdis, grynas skausmas arba grynas mėgavimasis. Visi šie gryni išpūdžiai yra neintencionalūs. Todėl materija visada duota ne pati savaime, bet per formą ir prasmę suteikiantį intencionalų aktą. Kitaip sakant materija visada yra duota per formą, kurioje ji suformuojama ir įprasminama¹.

Husserlis apmąstydamas jusliškumą genetinės fenomenologijos lygmenyje teigia, kad intencionalumas yra būdingas visiems išgyvenimams, net ir tiems, kurie neturi objekto tradicine prasme. Husserlio tyrinėtojai pažymi, kad jo juslinės medžiagos samprata kito (Marelle 2011: 61–77). Vėlyvasis Husserlis vis labiau pabrėžia juslinės materijos intencionalumą. Luis Románas Rabanaque teigia, kad Husserliui juslinė materija yra neintencionali tik tada, kai intencionalumas suprantamas kaip aktyvus objektyvavimo aktas, tačiau juslinė materija esanti intencionali tada, kai intencionalumas suvokiamas plačiau kaip vidinis laiko konstitavimas ar kaip kvazi-erdvinė hiletinio lauko struktūra, kuri dar gali būti aiškinama kaip pasyviai asocijuotų duomenų sintezė (Rabanaque 2003: 213).

Henry nuomone, toks juslinių išpūdžių materijos pajungimas intencionaliai sąmonei nuvertina pirminę duotį. Ten, kur

¹ Apie tai plačiau žr. Jonkus 2009: 152–156.

dėmesys sutelkiamas į intencionalią noemos ir noezės koreliacijos deskripciją bei analizę, užmirštamasis pirminių juslinių išpūdžių sluoksniš. Tiksliai hiletinė fenomenologija esą gali temizuoti šį pirminės duoties sluoksnį, kuris yra bet kurios noetinės konstitucijos prielaida (Henry 2009: 58). Henry siekia sugrįžti prie hiletinės fenomenologijos ir grąžinti jai vertę. Jis remiasi prielada, kad bet koks transcendentinio objekto suvokimas yra galimas tiksliai tarpininkaujant jusliniam jo pasireiškimui. Kitaip sakant, be jutimų tarpininkavimo jokia duotis yra negalima. Suvokto objekto duotis esmiškai priklauso nuo juslinių duomenų. Hiletinės fenomenologijos užduotis – atskleisti pirminę duotį juslišku neintencionalių lygmeniu (Henry 2009: 59).

Mano manymu, šis hiletinės fenomenologijos reabilitavimas yra nepavykęs kaip tik todėl, kad Henry remiasi jutimų ir juslinių duomenų kaip transcendentinio objekto ir jį reprezentuojančios sąmonės tarpininko samprata. Kaip galime aprašyti juslinių duomenų tarpininkavimą suvokimo procese? Ar jutimų kaip tarpininkų dalyvavimas suvokimo procese nėra metafizinis konstruktas, kuris pažinimo teorijoje išliko dar nuo klasikinio empirizmo laikų? Siekdamas sustiprinti šią abejonę nurodysiu Heideggerio pateiktą garsų suvokimo aprašymą. Heideggeris teigia: „Suvokdami daiktus, mes niekuomet nepatiriame, kaip mums teigia tokia daikto samprata, grynų pojūčių, pavyzdžiui, garsų ir triukšmų, aplūdžio, bet girdime vėją kamine švilpiant, girdime trimotorį lėktuvą, girdime „Mersedesą“, iškart atskiriame jį nuo „Adlerio“ automobilio. Patys daiktai yra artimesni mums už visus pojūčius. Mes girdime namuose durimis trinksint ir niekuomet negirdime

akustinių pojūčių arba grynų triukšmų. Kad išgirstume gryną triukšmą, mes turime atitrūkti nuo daiktų, nukreipti nuo jų savo ausis, t. y. girdėti abstrakčiai“ (Heidegger 1980: 215).

Kaip matome, Heideggeris atmeta grynų pojūčių kaip daiktų ir sąmonės tarpininkų sampratą. Daiktai sąmonei yra duoti kaip prasmingi ir beisiskiriantys vieni nuo kitų. Girdime ne grynus pojūčius, ne abstrakčius triukšmus, bet prasmingus dalykus. Jutimai kaip tarpininkai tampa neberekalingi, nes atliekant fenomenologinę redukciją daiktai aprašomi taip, kaip jie pasireiškia patirtyje ir iš pačios šios patirties, o ne iš pašalinio stebėtojo perspektyvos. Tiksliai abstrahuodamiesi nuo pačios daiktų patirties galime fiksuoti garsus kaip grynus triukšmus. Tai reiškia, kad Heideggeris intencionalią prasmės pagavą suvokia kaip pirminį santykį, o grynų garsų išskyrimą – kaip antrinį ir gaunamą abstrahavimosi būdu.

Jusliškumas ir grynėji išpūdžiai

Grįžkime prie Henry materialiosios fenomenologijos. Kokių būdu jis aprašo juslinius duomenis ir grynuosius išpūdžius? Norėdamas paaiškinti grynų išpūdžių sampratą Henry kreipiasi į huserlišką laiko fenomenologiją. Laikas yra pirminė bet kokios duoties sąlyga. Fenomenologiškai imanentiško laiko konstitucija yra konstitucija pamatinių subjektyvumo elementų, kurie savo ruožtu konstituoja pasaulį ir jam priklausančią laiką. Taigi laikas apibūdinamas kaip pamatinė konstitucija, nuo kurios priklauso pamatinė duotis. Fenomenologinis laiko aprašymas atskleidžia, jog formali laikiškos patirties struktūra gali būti aprašyta kaip retencijos–impresijos–protencijos sąryšis. Henry pabrėžia

impresijos svarbą, nes būtent ji sutampa su *hyle*, su pirmine duotimi ir saviduotimi. Jei impresija yra pajungiama intencionaliam retencijos protencijos kontinuumui, tai impresija praranda savo pirminės duoties reikšmę. Tuomet materialioji fenomenologija esą pajungiama noetinei suvokimo fenomenologijai, o tai neleidžia apmąstyti nei pačios impresijos būties, nei jos duoties (Henry 2009: 62–63). Tačiau Husserlio fenomenologija plėtojama kaip intencionalioji, o ne kaip materialioji. Vietoj pirminių išpūdžių Husserlis vis labiau akcentuoja intencionalias laiko patirties formas. Kadangi išpūdžiai patys savaime nepasireiškia fenomenaliame patirties lygmenyje, fenomenologija priversta orientuotis į retenciją ir protenciją, kurios užtikrina dabarties trukmę ir tęstinumą. Pirminius išpūdžius pakeičia gyva dabartis su jos horizontais. Vietoj išpūdžių kaip pirminės tikrovės aprašoma besitęsianti dabartis. Gyva dabartis yra ne atskiras išpūdžio taškas, bet trukmės kontinuumas, kuris negalimas be sulaikytos praeities ir anticipuotos ateities. Dabarties išgyvenimo vienovę užtikrina retencija ir protencija. Tekančios dabarties visumą sudaro ne vienas nuo kito atskirti išpūdžiai, bet retencijos ir protencijos kontinuumas dabartyje. Iš pradžių Husserlis išpūdžius traktuoja kaip neintencionalų intencionalios sąmonės pagrindą, o vėliau pirmenybę atiduoda intencionalioms patirties formoms (Jonkus 2009: 64–84).

Henry visus šiuos Husserlio argumentus atmeta. Jo manymu, Husserlis pirminę impresiją pakeičia dabarties tēkme, pirma pradę būtį – konstituota būtimi. Hiletinių duomenų pakeitimas fenomenologine tēkme, prancūzų filosofo nuomone, yra fenomenologijos falsifikavimas (Henry

2009: 84). Kokia yra šios kritikos prasmė? Mano manymu, Henry siekia restauruoti empirizmo konstrukcijų likučius Husserlio fenomenologijoje. Tai, kad huserliška jutimų samprata yra susijusi su empirizmo metafizinėmis konstrukcijomis, pastebėjo dar Emmanuelis Levinas. Teigiant, kad pirminis išpūdis nėra intencionalus, Levino nuomone, yra reabilituojama empiristinio sensualizmo juslinės duoties samprata (Levinas 1991: 33). Tai reiškia, kad laikantis šios prielaidos vis labiau pabrėžiamas vidaus ir išorės, imanencijos ir transcendentijos supriešinimas. Ši vidujybė ir išorybė priešprieša išryškėja ir Levino filosofijoje, kai jis atmeta fenomenologinę intencionalumo sampratą². Manau, kad ši tendencija būdinga ir Henry filosofijai. Jis pabrėžia pirminius išpūdžius, o ne fenomenologinę dabarties tēkmės raišką, jis daro perskyrą tarp matomo reiškinio ir nematomos gyvenimo realybės esmės. Jis teigia, kad gyvenimas negali pasireikšti išorybėje. Gyvenimas jaučia save ir patiria save kaip nematomą vidujybę jos radikaloje imanencijoje. Todėl pasaulyje matome ne gyvenimą, bet gyvas būtybes ir gyvus organizmus. Kito siela lieka nematoma, nes tikrasis gyvenimas nepasireiškia išorybėje. Taip Henry atmeta Husserlio fenomenologiją, kuri pretenduoja aprašyti fenomenus kaip pačių dalykų pasireiškimą. Henry dėmesį sutelkia ne į tai, kas pasireiškia, bet į patį reiškimosi aktą³. Tačiau Husserlis „Loginiuose tyrinėjimuose“ pabrėžia, kad nebūna reiškinio paties savaime arba gryno reiškinio, nes reiškiiasi visada kažkas, o ne pats reiškinys: „Patys reiškiniai nesireiškia, jie yra išgyvenami“

² Apie tai plačiau žr. Jonkus 2009: 147–152.

³ Ši samprata buvo išdėstyta jo knygoje „Pasireiškimo esmė“ (L'Essence de la manifestation, 1963).

(Husserl 1968: 350). Jei pasireiškimo aktas atskiriamas nuo to, kas pasireiškia, tada fenomeno „kaip“ neatskleidžia fenomeno „kas“, o vidujybė lieka atskirta nuo išorybės. Mano manymu, toks vidujybės ir išorybės supriešinimas bei fenomeno ir esmės atskyrimas Henry filosofijoje sugražina mus prie empiristinės filosofijos aporijų.

Kodėl juslinė medžiaga neatskiriama nuo intencionaliai formuojamos reikšmės?

Aronas Gurwitschus ir Maurice'as Merleau-Ponty formuluoja priešingą nei Henry nuomonę. Pirmasis atmeta juslinės materijos ir intencionalios formos perskyrą, o antrasis sukritikuoja gynojo jutimo sampratą. Gurwitschus teigia, kad juslinė *hyle* negali būti atskirta nuo ją artikuliuojančių funkcijų (Gurwitsch 1966: 256). Tai, kas duota, priklauso nuo struktūrinio sąryšio, per kurį duotis pasireiškia. Pasak Gurwitschiaus, nėra jokių „juslinių duomenų“ kurie būtų neartikuliuoti ir neorganizuoti. Paneigdamas materialiosios *hyle* egzistavimą Gurwitschus daro esmines išvadas: fenomenologinė deskripcija turi aprašyti psichinius išgyvenimus kaip prasmės sąmonę, nes intencionali analizė yra orientuota į prasmės kaip struktūruotos visumos atskleidimą (Gurwitsch 1966: 257). Kitaip sakant skaitymas nereiškia raidžių kaip juslinės medžiagos matymo atskirai nuo jų prasmės suvokimo. Skaityti raides reiškia suvokti jų prasmę kaip struktūruotą visumą. Ši Gurwitschiaus pozicija, atrodytų, yra priešinga ne tik Henry interpretacijai, bet ir kvestionuoja paties Husserlio juslinės medžiagos ir intencionalios formos perskyrą. Tačiau reikia pasakyti, jog Husserlis šios perskyros nesuabsoliutina. Jis pats pripažįs-

ta, kad grynų jutimų arba juslinių impresijų patirties fenomenų aprašyme aptikti neįmanoma. Loginiuose tyrinėjimuose teigia: „Aš matau ne spalvų jutimus, bet spalvotus daiktus, aš girdžiu ne tonų jutimus, bet dainininkės dainuojamą dainą“ (Husserl 1968: 374). Galima sakyti, kad toks jutimų supratimas leidžia juos traktuoti ne kaip daiktų reprezentaciją, bet kaip prezentaciją. Pastaroji kaip jusliška raiškos esamybė neišvengiamai bus siejama su įkūnytu buvimu pasaulyje.

Merleau-Ponty pratęsdamas šias jau paties Husserlio fenomenologijoje pastebimas tendencijas savo tyrinėjimais parodo, kad percepcijoje jusliškumas pasireiškia ne kaip grynai išpūdziai, bet kaip organizuotas prasminis laukas. Prancūzų fenomenologas teigia, kad jutimus galime suprasti tik tai tada, kai juos analizuojame kaip tiesioginės patirties fenomenus. Tačiau klasikinės psichologijos koncepcijos jutimus traktuoja kaip tarpininkus tarp subjekto ir objekto. Toks jutimų supratimas leidžia juos sieti su reakcija į išorinius dirgiklius. Redukuojant jutimus į fiziologines reakcijas arba laikant juos idealiais suvokimo komponentais nebelieka paties suvokimo įvykio. Todėl Merleau-Ponty siekia atmesti tiek jutimų redukavimą į objektyvų pasaulį, tiek jų redukavimą į patį suvokiančiojo subjektyvumą ar į suvokimą papildančias intelektines galias:

Taigi nemanau, kad grynasis išpūdis padės apibrėžti pojūtį. Juk matyti reiškia pajauti spalvas arba šviesas, girdėti – pajauti garsus, justti – pajauti kokybes, tad nejaugi nepakan-ka pamatyti ką nors raudona arba išgirsti garsą *lia*, kad sužinotum, kas yra justti? Raudona ir žalia yra ne pojūčiai, o tai, kas juntama, kokybė nėra sąmonės elementas, ji yra objek-

to savybė. Ji anaipso negali mums pasiūlyti paprasto būdo pojūčių riboms nustatyti, nes pačioje ją atskleidžiančioje patirtyje ji yra tokia pat sudėtinga ir neaiški, kaip ir objektas arba visas percepcinis reginys. Ana raudona dėmė, kurią matau ant kilimo, yra raudona tik dėl to, kad ant jos krinta šešėlis, jos kokybė išryškėja tik šviesos sąskambiuose, taigi – tik kaip erdvinės konfigūracijos elementas. Be to, tiksliai nustatyti galima tik tam tikrą paviršių nuspalvinančią spalvą; koks yra perdėm mažas paviršius, išvis neįmanoma apibrėžti. Pagaliau šis raudonumas nebūtų tiksliai toks pat, jeigu jis nebūtų „kiliminės vilnos raudonumas“. Taigi analizė kiekvienoje kokybėje atskleidžia reikšmes, jos čia viešpatauja. (Merleau-Ponty 2007: 134)

Merleau-Ponty atmeta grynojo jutimo sampratą, nes ji prieštarauja pačiai jutimų patirčiai. Gryni jutimai pasitelkiami kaip konstruktas, kuriuo siekiama užpildyti tarp subjekto vidujybės ir transcendentinio objekto išorinės atsivėrusią spragą. Atsigręždami į konkrečius suvokimo fenomenus atrandame reikšmingą pačių pasaulio savybių pasireiškimą. Reikia pabrėžti, kad šis reikšmingumas yra pirmesnis nei bet koks suvokimo išskaidymas į atskirus išpūdžių atomus ir neredukuojamas į intelekto veiklą. Reikšmė yra duota ir artikuliuojama pačiame suvokimo lauke. Apie tai byloja ir daugelis Merleau-Ponty iš geštaltpsichologijos perimtų pavyzdžių, kuriuose pabrėžiama, kad suvokiama reikšmė apibrėžiama ne išorinėmis priežastimis, bet yra pačiame suvokime ir gali būti suprantama kaip suvokiamos figūros ir fono sąsaja.

Būtų galima manyti, kad saviorganizuojančios patirties samprata fenomenologijoje atsiranda vien tik dėl geštaltpsichologijos įtakos. Tačiau kitas Husserlio mokinys Wilhelmas Schappas jau 1910 m. išleistoje „Suvokimo fenomenologijoje“ pateikia pui-

čiausius prasmingai organizuoto jusliškumo lauko aprašymus (Schapp 1981). Jis, panašiai kaip ir Merleau-Ponty ar Gurwitschus, aprašydamas juslinius fenomenus parodo, kad patyrimas nėra grindžiamas grynais išpūdžiais ar jutimais.

Pasak Schappo, erdvės matymas visada susijęs su spalvomis. Suvokdami erdvę mes suvokiame dalykus kaip esančius vienus už kitų, vienus šalia kitų, vienus prieš kitus. Suvokiame paviršius ir gelmes, suvokiame geltonumą, raudonumą, žalumą, mėlynumą kaip skirtingas viena kitos atžvilgiu spalvas, suvokiame geltoną kaip šviesiausią, o mėlyną kaip tamsiausią. Svarbiausia, kad spalvos, kaip ir erdvės aspektai, pasirodo viena per kitą, todėl neįmanoma suvokti gryną spalvą. Daikto spalvą matome ne kaip gryną spalvą, bet suvokiame ją spalvoto pasaulio kontekste (*ibid.*: 19).

Aprašydamas suvokimą Schappas atranda ne grynus jutimus, bet suvokiamas daiktų savybes, kurios yra viena kitos nuoroda: daiktas gali būti glotnus kaip veido oda arba gruoblėtas kaip asfaltuoto kelio paviršius, jis gali būti skystas kaip vanduo arba tvirtas kaip puodas, vientisas kaip plieno gabalas arba sudarytas iš dalių kaip stalas, tąsus kaip medus arba takus kaip rašalas. Mes matome, kaip medus prilimpa prie daiktų, su kuriais susiliečia, kaip vanduo lengvai išsilieja ir teka iš puodo, kokia elastinga ir tampri yra guma, kokia lengva plunksna ir dūmai, kuriuos išsklaido vėjas. Matome metalinių svarsčių masyvumą ir sunkumą, kai jie išsispaudžia biriam smėlyje (*ibid.*: 20). Visi šie pavyzdžiai rodo, kad suvokime išgyvename ne grynus jutimus, bet pačias daiktų kokybes, kurios įgauna reikšmę platesniame suvokimo kontekste.

Schappas nurodo, kaip daikto spalva arba jo judėjimas atskleidžia daikto „vidines“ savybes. Pavyzdžiui, daikto glotnumas pasireiškia tam tikru blizgesiu, kuris būdingas daikto spalvai, o daikto elastingumas atsiskleidžia kaip jo takumas. Matome ne tik elastingumą, bet ir tvirtumą, sunkumą ir daugelį kitų savybių. Taigi spalva matoma ne kaip grynas juslinis išpūdis, bet kaip potyris, susiklojantis su kitais jutimais, kartu ir taktiliniais. Štai galime stebėti vandens tėkmę ir ją lyginti su sirupo arba dažų tėkme. Koks skirtingas jų tąsumas ir tirštumas. Sunku supainioti dalykų tvirtumą, takumą ir klampumą. Gelumbė yra linkusi raukšlėtis, tačiau minkšta ir kieta gelumbė raukšlėjasi skirtingai, lininio audinio ir medvilninio raukšlės skirtingos. Skardą galima taip apdirbti, kad joje atsirastų raukšlių, tačiau metalinės klostės bus visai kitokios nei minkšto audinio. Metalas skiriasi savo glotnumu, o štai mediena šiurkšti. Galima nušlifuoti ir nugludinti medieną, bet jos glotnumas bus kitoks nei metalo (*ibid.*: 23). Taigi matydami dalykus mes matome jų kietumą, švelnumą, minkštumą, šiurkštumą, takumą, klampumą ir kitas savybes, kurios tiesiogiai atsiskleidžia iš to, kaip daktai pasireiškia juos matant, o ne maštant. Dar daugiau mums nurodo ir atskleidžia daiktų judėjimas, pavyzdžiui, kaip audinys arba skarda plauksto judinami vėjo. Taigi reikia dar kartą pabrėžti, kad vidinė daiktų struktūra atsiskleidžia per judesius ir išoriškai pastebimas savybes.

Spalvos perteikia ne tik vidinę stebimų dalykų struktūrą, bet taip pat yra susijusios su aplinka, su erdve ir joje sklindančia šviesa. Aprašydamas klausos patirtis Schappas parodo, kad panašiai ir garsai atskleidžia dalykų savybes, kai girdime medžio traškesį

arba metalo skambesį, vandens pliuškenimą ar stiklo dužesį. Garsai neatsiejami nuo erdvės, kurioje jie sklinda ir per kurią pasireiškia. Paukščio giedojimas, uodo zyzimas ar mašinos burzgimas atskleidžia mums ne tik pačius dalykus, bet ir tą terpę, kurioje jie sklindžia. Garsai leidžia suvokti net tas kliūtis ir jų apimtis, kurios mus skiria nuo tų garsus sklindžiančių objektų (*ibid.*: 26–31).

Schappas puikiai pastebi sinestetinį jautimų sanklotos efektą. Daikto elastingumas matomas, girdimas ir liečiamas kaip ta pati savybė ne todėl, kad aš savo suvokime subjektyviai asocijuoju lytėjimą, girdėjimą ir matymą, ir ne todėl, kad fizinis daikto būvis lemia mano vaizdinį apie jo savybes. Tokie paaiškinimai, kurie apeliuoja arba į objektyvias fizinio daikto savybes, arba į subjektyvius suvokimo mechanizmus, negali paaiškinti šio jusliškumo kontinuumo. Garsas pasireiškia ne kaip grynas išpūdis, bet kaip paties dalyko savybės, jo apimtis, jo erdvinė padėtis besiklausančiojo atžvilgiu ir santykis su kitais toje erdveje esančiais objektais. Negana to, garsas perteikia ir tokias savybes, kurios pirmiausia apibūdinamos kaip taktilinės. Elastingumas, kietumas, trapumas, takumas – visos šios savybės pasireiškia klausoje kaip ir regėjime. Vadinasi, juslinė medžiaga negali būti suskirstyta į atskirus išpūdžius arba tarpusavyje supriešta kaip regėjimo, girdėjimo ir lietimų jutimai. Visi jie tarpusavyje susiję, nors kiekvienas pasižymi išskirtinėmis ypatybėmis. Juslės transcenduoja viena kitos atžvilgiu. Jos gali papildyti ir pratęsti viena kitą. Šis juslinis kontinuumas, pasak Schappo, gali būti aprašytas tik tada, kai mes sugrįžtame prie tiesioginės gyvo kūno patirties ir vengiame mokslinių paaiškinimų.

mų, kurie šias jusles redukuotų į objektyvias ar subjektyvias priežastis (*ibid*: 38).

Visi šie juslinių išgyvenimų aprašymai rodo, kad jusliškumo materija negali būti atskirta nuo intencionalios patirties. Jusliškumas kaip juslinės pačių dalykų savybės, kaip erdvė ir terpė, kurioje jie reiškiasi, ir kaip paties jaučiančiojo dalyvavimas joje negali būti analitiškai atskirti vienas no kito ir įkelti į išorybės ar vidujybės talpyklas. Tačiau jei juslių nėra nei išorėje, nei sąmonės viduje, tai koks tada jų ontologinis statusas? Mano nuomone, jusliškumas gali būti aprašytas ne kaip grynai išpūdžiai, bet kaip transcendentali empiriškumo plotmė, susiklojantys jusliškumo laukai. Juslės transcendentuoja ir pereina viena į kitą, juslinės savybės negali būti priskirtos nei vien objektui, nei vien subjektui. Jos glūdi, jei taip galima pasakyti, „tarp“, jos sujungia suvokiančiojo ir suvokiamojo savybes suvokimo kontekste.

Schappo tyrinėjimai atskleidžia, kaip nagrinėdama suvokimo ir jutiminių duomenų problemą fenomenologija sprendžia daikto duoties ir jo transcendencijos klausimą. Svarbiausia išvada yra ta, kad fenomenologinis aprašymas negali būti orientuotas į tradicinę fizinės ir psichinės substancijos perskyrą. Atsisakant psichinės ir fizinės

plotmės perskyrų, arba tiksliau juslinę medžiagą parodant susipynusią ne tik tarpusavyje, bet ir su intencionalia prasmės sinteze, aiškėja, kad jutimai nėra fizinio pasaulio ir jo psichinės reprezentacijos tarpininkai. Todėl labai abejotina atrodo pati juslinės medžiagos ir intencionalios formos perskyra.

Išvados

Kiek ir kaip galima jutimų fenomenologija? Fenomenologai nelaiko juslinės duoties beprasmišku grynujų išpūdžiu chaosu. Fenomenologija siekia atskleisti prasmines jusliškosios duoties struktūras. Tačiau gilinantį į jusliškumą ir jo struktūras aiškėja takoskyra tarp dviejų fenomenologijos variantų. Ši takoskyra iškyla interpretuojant huserlišką *morfe* ir *hyle* perskyrą. Levinas ir Henry akcentuoja neintencionalių pirminių išpūdžių pirmapradiškumą, o intencionalią formą sieja su vėlesne įprasminančia refleksija. Schappas, Merleau-Ponty ir Gurwitschius pabrėžia juslinės medžiagos ir intencionalios formos neatskiriamumą. Pastarieji teigia, kad suvokimas yra sudarytas ne iš atskirų grynujų išpūdžių, bet iš tokių juslinių duomenų, kurių reikšmė glūdi pačiame suvokimo lauke tiesiogiai jame dalyvaujant ir pačiam suvokėjui.

LITERATŪRA

Jonkus, D., 2009. *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Gurwitsch, A., 1966. *Studies in Phenomenology and Psychology*. Evanston, IL: Northwestern University Press.

Heidegger, M., 1980. Meno kūrinių prigimtis. In: *Grožio kontūrai*. Vilnius: Mintis.

Henry, M., 2009. *Fenomenologia Material*. Madrid: Encuentro.

Husserl, E., 1968. *Logische untersuchungen*. Bd. 2/1. Tübingen: Max Niemeyer.

Husserl, E., 1950. *Husserliana 3*. Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch. Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie. Hrsg. v. Walter Biemel. Haag: Martinus Nijhoff.

Levinas, E., 1991. *Otherwise than being*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Marcelle, D., 2011. The phenomenological problem of sense data in Perception: Aron Gurwitsch and Edmund Husserl on the Doctrine of Hyletic Data. *Investigaciones fenomenológicas* 8: 61–77.

Merleau-Ponty, M., 2007. Suvokimo fenomenologija. *Baltos lankos* 24: 132–160.

Rabanaque, L. R., 2003. Hyle, Genesis and Noema. *Husserl Studies* 19: 205–215.

Schapp, W., 1981. *Beiträge zur Phänomenologie der Wahrnehmung*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

TRANSFORMATION OF THE NOTION OF SENSIBILITY IN CONTEMPORARY PHENOMENOLOGY

Dalius Jonkus

S u m m a r y

The question about transcendence in the contemporary phenomenology is related to the conception of sensibility. Michel Henry and Emanuel Levinas from one side and Aron Gurwitsch and Maurice Merleau-Ponty from the other side have totally different understandings of sensibility. Analysing sensibility, Husserl elaborates a distinction between hyletic data and animating noesis. He claims that, from one side, hyle itself means nothing without intentional morfe, and, from the other side, the intuitive presentation of an object arises only on the basis of experienced complex of sensations. Michel Henry finds striking contrast between material and intentional phenomenology. He states that without pure impressions intentional phenomenology is impossible. According to him, Husserl gives preference to the intentional morfe and leaves behind the pure impression of sensuous hyletic data. Michel Henry's task is to

rehabilitate material phenomenology, he stresses that sensuous data keeps the secret of primal experience. This turn to material phenomenology rehabilitates „immanence of life“ and creates new form of empiricism. Aron Gurwitsch criticizes construction of hyle-morfe distinction. He claims that descriptive analysis of direct experience fails to ascertain such an intermediary stratum. Also phenomenological description demonstrates that sensibility is not a mediator between immanence and transcendence, but the domain of interaction between senses which create consciousness of meaning. My purpose is to show that this refutation of the hyle in general has important consequences. Phenomenology gives not only a redefinition of the concepts of noesis and intentionality, but also reforms the concept of time.

Keywords: hyletic data, intentional morfe, sensibility, phenomenology.

Iteikta 2012 04 16